

**DXSH LOYIHALARIDA XAVF-XATARLARNI TAQSIMLASH
MEXANIZMLARI: YO'L QURILISHI MISOLIDA**

Hojiyev Islombek Isomovich

O'zbekiston Respublikasi Bank-Moliya

Akademiyasi, Loyiha boshqaruvi

magistratura tinglovchisi

Telefon: +998914416465

E-mail: hojievislombek4@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada davlat-xususiy sheriklik (PPP) modeli asosida amalga oshirilayotgan yo'l qurilish loyihalarida uchraydigan xavf-xatarlar va ularni taqsimlash mexanizmlari tahlil qilinadi. PPP loyihalari murakkab va uzoq muddatli jarayon bo'lib, turli darajadagi noaniqlik va xavf-xatarlarga boy. Muvaffaqiyatli hamkorlik uchun risklarni aniqlash, baholash va tomonlar o'rtasida adolatli taqsimlash zarur. Maqolada xalqaro tajribalar, shartnomaviy asoslar, shuningdek O'zbekistondagi amaliyot misolida tahlil o'tkazilib, samarali risk taqsimoti bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: PPP, xavf-xatar, risk menejmenti, yo'l qurilishi, sheriklik, shartnoma, investitsiya xavfi, loyiha boshqaruvi.

Annotation. This article analyzes the risk allocation mechanisms in road construction projects implemented under the public-private partnership (PPP) model. PPP projects are complex and long-term initiatives that involve various uncertainties and risks. For successful cooperation, it is essential to identify, assess, and fairly allocate these risks between the parties involved. The paper examines international practices, contractual approaches, and Uzbekistan's current experience in the road infrastructure sector, offering recommendations for improving risk management in PPP projects.

Keywords: Public-private partnership, risk allocation, risk management, road infrastructure, investment risk, contract mechanisms, project management.

Аннотация. В данной статье рассматриваются механизмы распределения рисков в проектах строительства автомобильных дорог, реализуемых в рамках модели государственно-частного партнёрства (ГЧП). Проекты ГЧП отличаются своей сложностью и длительным сроком реализации, сопровождаются множеством неопределённостей и рисков. Для успешной реализации необходимо точно идентифицировать риски, оценить их и справедливо распределить между сторонами. В статье анализируются международный опыт, договорные подходы, а также текущая практика Узбекистана в сфере дорожной инфраструктуры с предложением рекомендаций по совершенствованию управления рисками в ГЧП-проектах.

Ключевые слова: государственно-частное партнёрство, распределение рисков, управление рисками, дорожная инфраструктура, инвестиционные риски, контрактные механизмы, управление проектами

KIRISH

So‘nggi yillarda davlat va xususiy sektor o‘rtasidagi sheriklik — DXSh modeli — infratuzilma, ayniqsa yo‘l qurilishi sohasida katta ahamiyat kasb etmoqda. Bu model davlat byudjeti yukini kamaytirish, innovatsion yondashuvlarni jalb qilish va xizmat sifati yaxshilanishiga xizmat qiladi. Ammo DXSh loyihalarining asosiy xususiyati shundaki, unda ko‘plab xavf-xatarlar mavjud bo‘lib, ularni qanday aniqlash, baholash va tomonlar o‘rtasida taqsimlash — loyihaning muvaffaqiyati uchun hal qiluvchi omil bo‘lib xizmat qiladi. Mazkur maqolada aynan yo‘l qurilishidagi DXSh loyihalarida xavf-xatarlarni qanday mexanizmlar orqali boshqarish va taqsimlash mumkinligi tahlil qilinadi.

ASOSIY QISM

Davlat-xususiy sheriklik (DXSh) loyihalari o‘z mohiyatiga ko‘ra uzoq muddatli, murakkab va ko‘p sonli manfaatdor tomonlarni jalb etuvchi tashabbus hisoblanadi. Ayniqsa, transport infratuzilmasi, xususan avtomobil yo‘llari kabi kapitallashgan sohalarda risklar soni yuqori bo‘lib, ularning noto‘g‘ri boshqarilishi loyihalarning muvaffaqiyatsizligiga olib keladi (Grimsey & Lewis, 2002). Shu

sababli risklarni aniqlash, baholash va taqsimlash DXSh loyihalarida muhim vazifalardan biridir.

DXShda uchraydigan xavf-xatarlar odatda quyidagi guruhlariga ajratiladi:

- **Davlat zimmasidagi xavflar:** qonunchilikdagi o'zgarishlar, tartibga solishdagi noaniqlik, ruxsatnomalar bilan bog'liq kechikishlar.
- **Xususiy sektor zimmasidagi xavflar:** loyiha kechikishi, qurilishdagi nosozliklar, texnologik xatolar, moliyaviy resurslar yetishmovchiligi.
- **Umumiy xavflar:** tabiiy ofatlar, iqtisodiy tangliklar, valyuta kurslari o'zgarishi, siyosiy beqarorlik (Yescombe, 2017).

Xavf-xatarlarni taqsimlash tamoyili shundan iboratki, har bir xavf uni eng samarali boshqara oladigan tomon zimmasiga yuklanishi kerak (ADB, 2021). Bunga erishish uchun risklar aniq baholanadi, ularning sodir bo'lish ehtimoli va oqibatlarini modellashtiriladi va so'ngra "risk allocation matrix" shakllantiriladi. Bu matritsada har bir xavf turiga qarab, u uchun mas'ul tomon belgilanadi.

Yo'l qurilishidagi DXSh loyihalari ko'plab texnik, moliyaviy va tashkiliy tavakkalchiliklarni o'z ichiga oladi. Masalan, loyiha qurilish bosqichida uchraydigan asosiy xavflar orasida:

- materiallar narxining oshib ketishi,
- ob-havo sharoitlari sababli kechikishlar,
- texnik xatoliklar natijasida qayta loyiha tuzish zaruriyati,
- yollangan pudratchilarning sust ishlashi kabilar mavjud (World Bank, 2020).

Ekspluatatsiya bosqichida esa transport oqimining kutilgan darajaga chiqmasligi, daromadning pasayishi yoki texnik xizmat xarajatlarining ortishi kabi moliyaviy xavflar yuzaga keladi. Shunday holatlarda riskni to'liq xususiy investor zimmasiga yuklash noadolatli bo'ladi. Xalqaro amaliyotda, bunday tavakkalchiliklar ko'pincha davlat va investor o'rtasida taqsimlanadi (Delmon, 2015).

Shartnomalar orqali risklarni taqsimlash eng samarali usullardan biridir. Ayniqsa, xalqaro standartlarda keng qo'llaniladigan **FIDIC shartnomalarida** har

bir xavf toifasi bo'yicha tomonlar majburiyati aniq belgilanadi. Xavfning kim tomonidan boshqarilishi shartnoma shartlariga ko'ra yozma ravishda mustahkamlanadi. Sug'urta mexanizmlari, kafolatlar, hedj kontraktlar va davlat kafolatlari orqali moliyaviy xavflarni kamaytirish mumkin (Yescombe, 2017).

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, muvaffaqiyatli DXSh loyihalarida risklar nafaqat aniq baholanadi, balki ular bo'yicha javobgarlikni bo'lish mexanizmlari oldindan belgilanadi. Masalan, Buyuk Britaniya hukumati "Standardisation of PFI Contracts" hujjatida xavflarning aniq taqsimoti bo'yicha namunaviy yondashuv ishlab chiqqan (HM Treasury, 2007). Bu hujjatga ko'ra, qurilishdagi xavflar – xususiy sektor, ruxsatnomalardagi kechikish – davlat, transport oqimi bilan bog'liq risklar esa taqsimlanadi.

O'zbekistonda ham so'nggi yillarda DXSh asosidagi yo'l qurilish loyihalari joriy qilinmoqda. Misol uchun, Toshkent-Andijon avtomobil yo'lida pullik yo'l bo'yicha xususiy sektorni jalb qilish bo'yicha dastlabki bosqichlar amalga oshirilmoqda. Biroq amaliyotda hali risklarni tizimli tahlil qilish va ularni shartnoma asosida adolatli taqsimlash amaliyoti hali yetarlicha shakllanmagan. ADB (2021) ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekistonning aksariyat DXSh loyihalarida xavflar ko'p hollarda noaniq ifodalangan yoki faqat umumiy bandlar bilan cheklangan.

Risk menejmentini takomillashtirish uchun quyidagi yondashuvlar muhim hisoblanadi:

1. Loyihaning dastlabki texnik-iqtisodiy asoslarida tavakkalchiliklarni aniqlash va baholash;
2. Har bir xavf bo'yicha potentsial ta'sir va sodir bo'lish ehtimolini tahlil qilish;
3. Xavflarni vizual taqsimlovchi matritsalar tuzish (risk allocation chart);
4. Shartnoma loyihalarida har bir risk uchun aniq javobgarlikni belgilash;
5. Moliyaviy va sug'urta instrumentlarini jalb qilish (ADB, 2021).

XULOSA

DXSh loyihalarining muvaffaqiyati nafaqat moliyaviy va texnik salohiyatga, balki xavf-xatarlarni to'g'ri boshqarishga bog'liq. Yo'l qurilishida esa bu risklar ko'p va murakkab. Shuning uchun har bir loyiha bo'yicha tavakkalchiliklarni oldindan aniqlab, ularni eng samarali boshqara oladigan tomonlarga yuklash, shartnoma bandlarini aniq belgilash va xalqaro tajribani o'rganish orqali risk menejmentini takomillashtirish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

Yescombe, E. R. (2017). *Public-Private Partnerships: Principles of Policy and Finance*. Elsevier.

Grimsey, D., & Lewis, M. K. (2002). *Evaluating the risks of public private partnerships for infrastructure projects*.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori, PQ–4896, 30.11.2020 y.

O'zbekiston Respublikasi "Davlat-xususiy sheriklik to'g'risida"gi Qonuni, 2019 y.

Asian Development Bank (ADB). (2021). *PPP Risk Allocation and Management Handbook*.

www.ppp.worldbank.org – Jahon banki PPP portali.